

УДК 658.29

Н.Г. Метеленко,

к.е.н., доцент, Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій

ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Конкретизовано сутність поняття „виробничий потенціал промислового підприємства”, визначено його складові, ключові фактори формування, використання і критерії оцінювання на основі системної концепції. Обґрунтовано системний підхід до формування виробничого потенціалу промислового підприємства.

Essence of concept „production potential of industrial enterprise” was specified. His constituents, key factors of forming, use, and evaluation criteria, on the basis of system conception was discovered. Systematical approach to forming of production potential of industrial enterprise was grounded.

Ключові слова: потенціал, кібернетика, виробнича система, ресурси, майно, робоча сила, виробничий потенціал, критерії оцінювання

ВСТУП

Переважання корпоративних відносин вивозить внутрішнє середовище підприємства і є тією виробничо-економічною основою, яка визначає політико-економічну суть і спрямованість змін зовнішнього середовища. Можна стверджувати, що саме трансформація відносин власності, у тому числі і власності на результати праці, визначає суть, економічний зміст і суперечності управління промисловими підприємствами. Без всебічного дослідження таких суперечностей, сформувати об'єктивно обумовлений, цілісний внутрішній господарський механізм управління промисловим підприємством, на наш погляд, є неможливим. Побудова ефективного, адаптованого до конкретних історичних умов розвитку виробничих відносин внутрішнього господарського механізму промислового підприємства також неможливо без комплексного і системного дослідження такої категорії, як потенціал підприємства, його структурних елементів і характеру взаємодії між ними. Йдеться про визначення можливих меж виробничо-відтворювальних трансформаційних процесів на промислових підприємствах, в галузі або регіоні, про можливість реалізації деяких граничних, ресурсно-обумовлених установок, у межах яких виробнича система будь-якого рівня не втрачає своєї цілісності. В цьому відношенні оцінка потенціалу підприємства виконує найважливішу прогностичну функцію і дозволяє визначити «розриви» між плановою і фактичною траєкторією розвитку як окремого підприємства, так і економіки держави в цілому.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Важливе наукове теоретичне завдання при цьому полягає у виявленні внутрішніх і зовнішніх зв'язків, що визначають суть виробничого потенціалу промислового підприємства, а практичне – в розробці конкретних методик формування виробничого потенціалу як складової частини внутрішнього господарського механізму ефективного функціонування промислового підприємства. Дослідження спрямоване на подальший розвиток теоретичних, методологічних, науково-методичних принципів і підходів до формування та оцінювання виробничого потенціалу промислового підприємства як складової внутрішнього господарського механізму в умовах трансформації відносин власності, формування економіко-правового поля ринкових відносин, зростання конкуренції тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Постановка таких завдань веде до необхідності переосмислення суті поняття «потенціал», а також «виробничий потенціал» промислового підприємства. Наукове завдання формування такого виробничого потенціалу, який забезпечує здатність внутрішнього господарського механізму ефективно функціонувати, обумовлена єдністю трансформаційних процесів у сфері відносин власності і у сфері організаційно-управлінських форм промислових підприємств. Взаємний зв'язок зовнішнього і внутрішнього середовища промислового підприємства, постійний процес удосконалення нормативно-правового поля його функціонування висувають на перший план координацію зусиль законодавчої, виконавчої влади і менеджерів промислових підприємств, спрямованих на формування виробничого потенціалу як складової внутрішнього господарського механізму промислового підприємства, а також, що є пріоритетним завданням, на формування умов його розвитку. Механізм формування, оцінювання і використання виробничого потенціалу як складової внутрішнього господарського механізму промислового підприємства має подвійне

значення і полягає у наступному:

- ефективне використання умов, що сформувалися, для досягнення максимально можливих результатів виробничо-господарської діяльності;
- формування виробничо-господарських умов розвитку продуктивних сил і відповідних їм виробничих відносин.

Ці проблеми є вельми актуальними, проте їх вирішення до теперішнього часу не має достатнього теоретико-методологічного обґрунтування. Узагальнення та систематизація думок вітчизняних і зарубіжних учених щодо економічної сутності категорій «потенціал» і «виробничий потенціал» промислового підприємства, дозволили конкретизувати дефініції цих економічних понять, які широко використовуються у ринковій економіці, але не мають єдиних визначень.

Автори словника-довідника “Тенеза ринкової економіки” [1, С.423] визначають потенціал (від лат. *potentia* – сила) як засоби, запаси та джерела, що є у наявності та можуть бути використані для досягнення певної мети, вирішення деякого завдання, а також можливості окремої особи, суспільства та держави в певній галузі. У Великому економічному словнику [2] „потенціал” як економічна категорія – це наявні можливості, ресурси, запаси, засоби, що можуть бути використані для досягнення, здійснення будь-чого. Близьким до цих визначень є розуміння потенціалу В.М.Архангельським: „потенціал – це засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв’язання певної задачі” [6, С.6]. Більш узагальненим, на наш погляд, є визначення потенціалу підприємства О.І. Олексюком [7]. Він розуміє його як максимально можливу сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання (ситуаційно-ринкова складова) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень.

Найбільш поширене трактування сутності потенціалу надано російськими ученими В.С. Спіріним, Л.В. Артемовою, С.М. Козьменко [8, С.7]: „потенціал це сукупність природних умов і ресурсів, можливостей, запасів і цінностей, що можуть бути використані для досягнення певних цілей”. Його визначення є близьким до визначення Великого економічного словника. Таким чином, визначення категорії „потенціал” тією чи іншою мірою спираються на ресурси підприємства та на досягнення поставлених цілей підприємства за допомогою цих ресурсів. Але ж, наявність ресурсів у тому чи іншому складі не може гарантувати досягнення цілей підприємства. Також, треба враховувати потенційні можливості певного підприємства щодо мобілізації того чи іншого набору ресурсів з метою досягнення цілей. Ці потенційні можливості визначаються з урахуванням досвіду роботи підприємства на ринку його продукції, кваліфікаційним рівнем менеджерів, станом та перспективами розвитку виробничих потужностей, реальними можливостями економічного зростання тощо.

Дослідження щодо визначення економічної категорії „потенціал” промислового підприємства виявляє її недостатнє теоретичне обґрунтування на рівні промислового підприємства. Основна увага у вітчизняних дослідженнях останнім часом приділяється визначенню категорії економічний потенціал. Протягом певного періоду часу в економічній науці вітчизняними та зарубіжними науковцями В.М. Авдєнко, Ю.Ю. Донець, О.Г. Мендрул та ін. [3, 4, 5] потенціал підприємства ототожнювався з масштабом діяльності об’єкта, а для його характеристики використовувались поняття розмір підприємства та його виробничі потужності. Однак, на наш погляд, такі критерії як розмір і потужність надають лише загальне уявлення про можливості підприємства, виступають загальними характеристиками підприємства, але не розкривають умови та ступінь ефективності використання ресурсів підприємства і як наслідок – не розкривають потенційних можливостей щодо оптимального використання потенціалу підприємства.

Проф. О.С.Федонін у етимологічному значенні лат. *potential* визначає як „приховані можливості”, які у господарській практиці завдяки праці можуть стати реальністю. Тлумачний словник української мови під терміном „потенціал” розуміє „... приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов” [11, С.5]. Таким чином, для виявлення певних можливостей потенціалу необхідно знати його складові, способи та пропорції їх формування у вигляді певної сукупності, критерії оцінювання, обмеження щодо використання цієї сукупності, фактори, що впливають на зміни у структурі потенціалу тощо.

Підприємство – це складна, відкрита, соціально-економічна система, тому і розуміння поняття потенціал підприємства, на наш погляд, повинно будуватись на принципах загальної теорії систем.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що під „*потенціалом промислового підприємства*” слід розуміти інтегровану систему наявних та потенційних можливостей структурованої сукупності ресурсів промислового підприємства, яка сформована на основі системного підходу та здатна отримувати максимальний дохід і прибуток за допомогою притаманних персоналу підприємницьких здібностей з метою забезпечення економічного зростання підприємства у довгостроковій перспективі. Сформульоване автором визначення потенціалу промислового підприємства свідчить про те, що формування та використання потенціалу на кожному етапі розвитку підприємства зумовлене внутрішніми можливостями щодо економічного зростання, повинно забезпечувати його конкурентні переваги у ринковому середовищі, а також не виключає пошук резервів росту його більш ефективного використання з урахуванням впливу внутрішніх та зовнішніх факторів, що змінюються та доповнюються, виходячи з того, що підприємство здійснює безперервну діяльність.

Ґрунтуючись на тому, що підприємство – складна соціально-економічна система, зрозуміло, що стан системи визначається множиною факторів, які описують зовнішнє та внутрішнє середовище цієї системи, тому, на думку автора, доцільно описати таку систему за допомогою кібернетичної моделі (рис.1). Кібернетика (від грец. – мистецтво управління) – наука про загальні закони управління в складних системах різних походжень – економічних, соціальних, технічних, біологічних [1, С.257]. Зовнішні дії на систему – це входи у систему, вони здійснюються зовнішнім середовищем у вигляді замовлень на виготовлення продукції, нормативів, законодавчо-правових актів, стану ринку сировини та матеріалів, ринку праці, ринку споживачів. До зовнішніх факторів, що суттєво впливають на діяльність промислового підприємства, відносяться також конституційні основи держави, де підприємство здійснює свою діяльність, форма власності, політична ситуація у державі, соціально-етичні норми, стан розвитку науки і техніки тощо.

Внутрішнє середовище формується у відповідності до технології та організації виробництва, його інфраструктури, ступеня розвитку економіки та менеджменту підприємства, кваліфікаційного рівня трудового потенціалу, корпоративної культури підприємства, менталітету власників тощо. Блок управління

формує управлінські дії на підсистему, що підлягає управлінню (об'єкт управління) у вигляді сигналів (плани, завдання, нормативи). Зміни стану системи – це зворотний зв'язок на певні сигнали з боку блоку управління.

Підприємство як виробнича система може бути описана за допомогою певної множини величин – параметрів. Кількість параметрів може бути значною навіть для простої системи. Усі параметри складної соціально-економічної системи (підприємства) розділяють на три групи: вхідні, вихідні та показники стану системи. Вхідні параметри системи відображають зв'язки підприємства як виробничої системи з іншими системами та об'єктами, сукупність яких виступає оточенням або зовнішнім середовищем по відношенню до досліджуваної системи. Саме вхідні параметри системи зумовлюють необхідний та достатній рівень її потенціалу. Вихідні параметри характеризують результативність системи та її безпосередній вплив та значущість у зовнішньому середовищі.

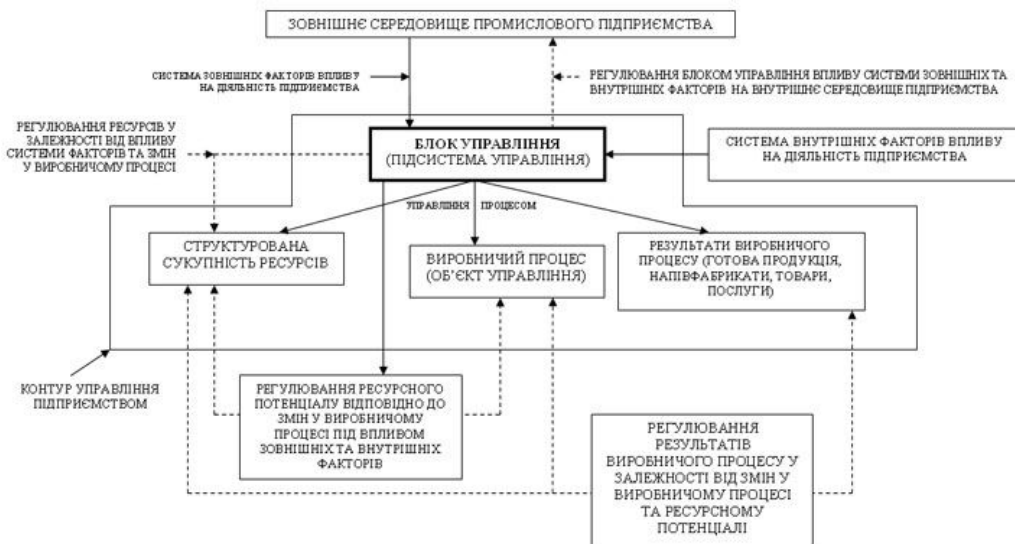

Рис. 1. Кібернетична модель промислового підприємства як складної виробничої соціально-економічної системи

До параметрів внутрішнього стану системи відносять показники, що характеризують стан і ефективність використання потенціалу промислового підприємства, який, у свою чергу, характеризує внутрішню здатність підприємства до вирішення поставлених перед ним завдань та досягнення цілей. У своїй сукупності ці параметри відображають внутрішнє середовище промислового підприємства (виробничої соціально-економічної системи).

Визначаючи категорію потенціалу слід прийняти до уваги положення акад. Л.І.Абалкіна [9], який стверджує, що поняття „потенціал” і „ресурси” не слід протиставляти. Потенціал (економічний, підприємницький, виробничий) – це „узагальнена, збірна характеристика ресурсів”, прив’язана до місця та часу. Трактуючи поняття „потенціал” як певної сукупності ресурсів, безпосередньо пов’язаних із функціонуванням виробництва та прискоренням науково-технічного прогресу, знаходить все більше прихильників. Формування ж виробничого потенціалу підприємства з метою розвитку внутрішнього господарського механізму промислового підприємства, повинно базуватись не на досягнутому рівні використання ресурсів, а на потенційних можливостях виробництва щодо використання ресурсів.

На думку В.С.Іфтемічука, В.А.Григоєва, М.І.Манілича, Г.Д.Шутака, Г.І.Башнянина [1, С.459], складовими ресурсів підприємства є трудові, матеріальні та нематеріальні, фінансові та інформаційні ресурси. На думку Й.М.Петровича [10, С.220], ресурси підприємства складаються з фінансових та виробничих ресурсів. До виробничих ресурсів відносяться виробничі фонди (основні засоби та обігові кошти) – майно, робоча сила та інформація. До виробничих ресурсів відносяться виробничі фонди (основні засоби та обігові кошти) – майно, робоча сила та інформація. Поняття „виробничий потенціал” трактується Й.М.Петровичем як сукупність виробничих (матеріальних і трудових) ресурсів підприємства (фірми), які можуть бути використані для реалізації цілей виробничого підприємництва.

Навчальний економічний словник-довідник [1, С.89] містить наступне визначення виробничого потенціалу – це система взаємопов’язаних та певною мірою взаємозамінних елементів, що виконують різні функції у процесі забезпечення випуску конкурентоспроможної (або ні) продукції та досягнення інших цілей розвитку підприємства.

Перехід до ринкового механізму господарювання значно підвищив актуальність дослідження сутності виробничого потенціалу промислового підприємства. Існуючі сьогодні визначення виробничого потенціалу не конкретизують, перш за все, потенційних можливостей виробничого потенціалу щодо більш ефективного його використання у процесі виробництва, а також принципів побудови структурованої сукупності ресурсів промислового підприємства.

Є деякі протиріччя, що заважають отримати комплексне уявлення про виробничий потенціал. Так, сучасна оцінка розуміння категорії „виробничий потенціал” у просторі та часі не дає відповіді на наступні питання.

1. Це сукупність виробничих ресурсів, що нагромаджені підприємством як соціально-економічною системою у процесі її становлення або ця сукупність відображає окрім минулого стану також потенційні можливості підприємства щодо безперервного функціонування та розвитку у майбутньому?
2. Взаємозамінність елементів виробничого потенціалу передбачається у межах одного їх виду, наприклад, перекваліфікація робітника на іншу спеціальність (у межах виробничих трудових ресурсів підприємства), або взаємозамінність різних видів ресурсів, тобто здатність підприємства мобілізувати різні види ресурсів у вигляді грошових коштів (здатність трансформування певного виду ресурсів у грошові кошти)?

Яким же чином повинна бути структурована сукупність наявних ресурсів, щоб забезпечити промислового підприємству сталий економічний розвиток у довгостроковому періоді? Щоб відповісти на це питання необхідно: надати класифікацію ресурсів промислового підприємства; визначити характерні риси усіх видів ресурсів; визначити системні принципи формування сукупності ресурсів; визначити потенційні можливості сукупності ресурсів, що формують виробничий потенціал промислового підприємства, щодо його сталого економічного розвитку.

Дослідження думок вітчизняних та зарубіжних учених щодо виробничого потенціалу та проведене автором дослідження дозволяє конкретизувати поняття „виробничий потенціал промислового підприємства” та сформулювати його наступним чином – це інтегрована система функціонуючих та потенційних можливостей структурованої сукупності виробничих ресурсів промислового підприємства, яка сформована на основі системного підходу та здатна забезпечити розширене виробництво конкурентоспроможної продукції, отримувати максимальний ефект від операційної діяльності підприємства за допомогою підприємницьких здібностей персоналу з метою забезпечення сталого економічного розвитку промислового підприємства та задоволення корпоративних і суспільних інтересів.

Розуміння виробничого потенціалу промислового підприємства докорінно відрізняється від розуміння цієї економічної категорії відносно інших підприємств (торгівельних, транспортних тощо). Для промислового підприємства доцільно виділити одну важливу виробничо-господарську ознаку, яка характеризує виробниче промислове підприємство як відкриту соціально-економічну систему. Це наявність входу в систему (інформація, матеріали, персонал, засоби виробництва, гроші), процесу – виробництво промислової продукції (одиничне, масове, серійне) та виходу – продукція, що задовольняє потреби ринку та суспільства в цілому. Ця ознака є провідною при розробці теоретичних та методологічних основ формування виробничого потенціалу промислового підприємства. Також, ми бачимо, що розуміння автором виробничого потенціалу передбачає існування будь-якої організаційної структури управління промисловим підприємством, що дозволяє здійснювати управління як за функціональними напрямками, так і за бізнес-процесами.

Для того, щоб певним чином визначити та структурувати сукупність виробничих ресурсів промислового підприємства, необхідно удосконалити їх класифікацію з урахуванням особливостей розвитку економіки та функціонування промислових підприємств у ринковому середовищі. Найбільш поширеною є класифікація виробничих ресурсів промислового підприємства на природні, трудові, матеріальні, нематеріальні, фінансові, інформаційні. Кожна з груп ресурсів має особливості її формування у вигляді структурованої сукупності у залежності від певних класифікаційних ознак.

Автором запропонована систематизація складових виробничого потенціалу промислового підприємства, яка представлена на рис. 2. Виходячи з визначення автором поняття „виробничий потенціал промислового підприємства”, він складається з двох частин:

- 1) потенціал, який є вхідною умовою виробничої діяльності, розкриває можливості підприємства з формування та використання факторів виробництва;
- 2) потенціал як забезпечуюча умова безперервної ефективної виробничої діяльності, який дозволяє здійснювати процес безперервного відновлення всіх його складових з метою забезпечення більш високої результативності діяльності промислового підприємства.

Перша складова включає природний потенціал, потенціал засобів виробництва та трудовий потенціал. До другої складової потенціалу належить потенціал відтворення, під яким слід розуміти сукупність матеріальних, технічних, нематеріальних, фінансових та інших ресурсів, які перебувають у розпорядженні підприємства або можуть бути додатково залучені й використані для розширеного відтворення факторів виробництва та інших складових потенціалу; інфраструктурний потенціал та інформаційний потенціал.

Рис. 2. Система формування та систематизація складових виробничого потенціалу промислового підприємства

Певна галузь сфери матеріального виробництва має свої особливості, але можна виділити фундаментальні принципи, на яких функціонує будь-яке промислове підприємство:

- зміни елементів виробництва поряд з можливим переміщенням окремих предметів, знарядь праці та власно праці;
- зміна тривалості технологічних процесів;

- невизначеність поєднання операцій у просторі на часі;
- складність та комплексність структури;
- динамічність та гнучкість виробничих систем;
- сукупність взаємозв'язків зовнішнього та внутрішнього середовища виробництва;
- визначеність інфраструктури у залежності від виду виробництва;
- поєднання різних форм розподілу суспільної праці.

Виходячи з цих загальних принципів та проведеного автором дослідження, сформульовано наступні принципи формування та функціонування виробничого потенціалу промислового підприємства:

- принцип корисності, тобто формування виробничого потенціалу промислового підприємства обумовлено вимогами випуску суспільно-необхідної продукції у відповідності до потреб ринку за умови забезпечення високої ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції;
- принцип збалансованості системи, тобто виробничий потенціал промислового підприємства, як складна соціально-економічна система, поєднує у собі структуровану сукупність ресурсів, які забезпечують прибутковість функціонування системи;
- принцип відповідності стратегічним цілям, тобто функціонування виробничого потенціалу промислового підприємства орієнтовано на забезпечення найефективнішого використання усіх його наявних та потенційних можливостей з метою сталого економічного розвитку підприємства;
- принцип ефективного використання, тобто виробничий потенціал промислового підприємства як операційна система є керованою відкритою системою, яка забезпечує максимізацію ефекту „входу” та „виходу” системи.

Потенціал промислового підприємства як структурована сукупність ресурсів виступає основою процесу планування, тобто ресурси підприємства розглядаються, перш за все, як засоби досягнення цілей і тільки потім, як матеріально існуючі об'єкти. Виробничий же потенціал виступає основою виробничого планування, тому від того, наскільки ефективно буде сформований виробничий потенціал залежить працездатність внутрішнього господарського механізму, який здатний забезпечити ефективне функціонування промислового підприємства.

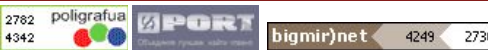
Розробка інфраструктури промислового підприємства [12] на основі процесного підходу та проведеного дослідження дозволяє запропонувати системну концепцію формування і оцінювання виробничого потенціалу промислового підприємства (рис. 3), який, на основі системного підходу, повинен складатись з двох підсистем: функціонуючий виробничий потенціал промислового підприємства та потенційні можливості розвитку виробничого потенціалу.

Оцінка потенціалу, що є вхідною умовою виробничої діяльності та розкриває можливості підприємства з формування та використання факторів виробництва у процесі здійснення структурованої сукупності бізнес-процесів, тобто оцінка фізичної витрати ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності (функціонуючий виробничий потенціал), здійснюється шляхом врахування впливу ключових факторів та за допомогою системи кількісних та якісних показників оцінки. Ми бачимо, що в основу методики оцінювання наявного виробничого потенціалу покладено два види показників: кількісні та якісні. Кількісними показниками є показники інформаційної системи, яка здатна віддзеркалити ефективність використання сукупності ресурсів промислового підприємства, та показники результативності бізнес-процесів, що віддзеркалюють фактичний рівень бюджетних показників. Якісними показниками виступають фактичні показники результативності бізнес-процесів, що не мають вартісної оцінки та можуть бути оцінені шляхом бальної оцінки, що запропонована власниками бізнес-процесу.

Література:

- 1 Генеза ринкової економіки: Терміни, поняття, персоналії / За наук. Ред.. Г.І.Башнянина і В.С.Іфтемічука. – 2-ге вид., випр. і доповн. – Львів: „Магнолія 2006”, 2007. – 688 с.
- 2 Борисов А.Б. Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2003. – 895 с.
- 3 Авдеевко В.Н., Котлов В.А. Производственный потенциал промышленного предприятия. – М.: Экономика, 1989. – 240 с.
- 4 Донец Ю.Ю. Эффективность использования производственного потенциала. – К.: Знание, 1978.
- 5 Мендрул О.Г. Управління вартістю підприємства: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002.
- 6 Архангельский В.Н., Зиновьев Л.Е. Управление научно-техническим прогрессом в машиностроении. – М., 1983.
- 7 Олексюк О.І. Управління потенціалом акціонерних товариств // Автореф. дис. канд. екон. наук. – К., 2001.
- 8 Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
- 9 Абалкин Л.И. Диалектика социалистической экономики. – М., 1981.
- 0 Економіка виробничого підприємництва / Й.М.Петрович, І.О.Будіщева, І.Г.Устінова та ін., за ред. Й.М.Петровича. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2002. – 405 с.
- 1 Федонін О.С., Репіна І.М., Олексик О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.
- 2 Метеленко Н.Г. Основи формування інфраструктури промислового підприємства / Н.Г.Метеленко // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, ДНУ, 2009. – Випуск 257. Том 1. – С.55-67.
- 3 Метеленко Н.Г. Підходи до формування стратегії промислового підприємства як цілісної концепції його розвитку // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, ДНУ, 2009. – Випуск 255. Том 2. – С.334-343.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"